

دستور کاربرد ی زبان فارسی

دکتر رحیم عبداللهی

دکتر رؤیا سیدالشهدایی

دکتر مصطفی یگانی

اعضای هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهاباد

سرشناسه	:	عبداللهی، رحیم، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور	:	دستور کاربردی زبان فارسی/رحیم عبداللهی، رویا سیدالشهدایی، مصطفی یگانی.
مشخصات نشر	:	تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	:	۳۱۱ص.
شابک	:	۱۲۰۰۰۰ ریال ۴-۵۳۸۰-۱۰-۹۶۴-۹۷۸:
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	فارسی -- دستور
موضوع	:	Persian language -- Grammar
شناسه افزوده	:	سیدالشهدایی، رویا، ۱۳۴۷ -
شناسه افزوده	:	یگانی، مصطفی، ۱۳۵۵ -
شناسه افزوده	:	دانشگاه آزاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات
شناسه افزوده	:	Islamic Azad University Publication
رده بندی کنگره	:	۱۳۵۷ ۲۶۸۸/ع۲۳د۵ PIR
رده بندی دیویی	:	۵۴۴
شماره کتابشناسی	:	۵۲۸ ۰۵

عنوان کتاب: دستور کاربردی زبان فارسی

تالیف: رحیم عبداللهی - رویا سیدالشهدایی - مصطفی یگانی

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

ناشر: سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی (با همکاری واحد مهارت)

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی

ISBN: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۵۳۸۰-۴

شابک:

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

پیشگفتار

به نام دادار داور

زبان عین حقیقت و تعین وجود انسان‌ها است، هر آنچه از وجود انسان سرچشمه می‌گیرد بیشتر اوقات، نتیجه‌ی کنشگری زبان است به همین جهت زبان بیمار، تفکرپریشی را یدک خواهد کشید.

کتاب فرارو، نتیجه‌ی آموزش بیش از دو دهه‌ی مؤلفان در سطوح مختلف تحصیلات عالی و تکمیلی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهاباد می‌باشد.

با تصمیم به همه‌گیر کردن آموزش دستور زبان بر اساس علم زبان‌شناسی، آرای مکاتب مختلف زبان‌شناسی در استقبال جمع کثیری از اساتید محترم و فاضل قرار گرفت. شمار کثیری از مترجمان به ترجمه این نظریات پرداختند و مؤلفان دانشور، آن را با زبان فارسی تطبیق دادند و انجام کار به این‌ها، شد که اساس دستور زبان فارسی در سطح تعلیمات عمومی با آموزش دستورهای زبان‌شناسی به همه‌گیر گردید.

انگیزه‌ی تألیف این کتاب، ورود اصطلاحات زبانشناسی و به چالش کشیدن دستورهای سنتی و هم‌زمانی با تغییرات کتب دبیرستان در آموزش عالی بود. بدون شک دستورهای سنتی در برخی موارد یارای پاسخگویی را در برابر تعدد و نوظهوری نداشتند اما نباید فراموش کرد که دستورهای زبانشناسی نیز گاهی در برابر دستورهای سنتی عاجز و درمانده بودند.

مؤلفان این کتاب، در حین تدریس دریافتند کم و بیش اشکالاتی بر کتب دستورهای سنتی و دستورهای زبان‌شناسیک وارد است و از سوی دیگر دستورهای امروزی با اصطلاحات جدید خویش، گسستی انکارناپذیر را باگذشته‌ی ادبی ایران رقم خواهند زد و هم کتب سنتی و هم زبانشناسیک دستوری در برخی از موارد کارایی و پاسخگویی لازم را در تبیین قواعد صرفی و نحوی نداشته‌اند؛ برای مثال می‌توان به ضعف دستورهای زبان‌شناسیک در انکار استقلال مقوله‌های صرفی اشاره کرد؛ پیروان دستورهای جدید بیشتر اعتقاد به قاعده‌ی جانشینی داشته و این دگردیسی را موجب تغییر مقوله می‌دانند،

در حالی که تغییرات مقوله‌ای و واژگانی از طریق اشتقاق و ترکیب به وجود می‌آید نه از طریق جانشینی. البته قصد مؤلفان در این مقدمه نقد و تحلیل دستورهای جدید و کهن نیست و وظیفه‌ی محتوایی کتاب نیز خارج از این حیطه می‌باشد.

یکی از محاسن و نکات بدیع این کتاب آوردن شواهد از ادبیات معاصر در کنار ادبیات کلاسیک فارسی است تا از این طریق ارتباط با گذشته‌ی ادبی ایران حفظ گشته و زیبایی‌های محتوایی از رودکی و بیهقی گرفته تا شاملو و هدایت به علاقه‌مندان نشان داده شود. نکات نوین و نگرش‌های جدیدی در کتاب آورده شده است که خواننده‌ی نقاد، در ضمن مطالعه آنان، خواهد یافت.

در عین حال مؤلفان این کتاب مدعی برآورده ساختن تمام نیازها و خواسته‌های دانشجویان زبان و ادبیات فارسی نیستند اما امید دارند این گام نخست پاره‌ای از مشکلات دستوری آنان را برطرف سازد.

بدون شک کم و کاستی‌های کتاب حاکم از کم‌مایگی مؤلفان و گستره‌ی بی‌کران کار است و بدین جهت مؤلفان هر گونه انتقاد را با سعه‌ی صدر و منت وافر پذیرا هستند و نقد و داوری را به خوانندگان دانشور و نخبه‌مندان واگذار می‌کنند.

بایسته و شایسته است از زحمات هنرمندان جناب آقای حمیدی شیخ‌الاسلامی در حروف چینی و صفحه‌آرایی و از آقای غفور چراغ‌منان در طراحی کتاب نهایت تقدیر و تشکر به عمل آید.

کتب رحیم عبداللہی

مہاباد - ۱۳۹۷

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

گفتار اول: مقدمات

۱۴	واج (Phoneme)
۱۴	الف) همخوان
۱۴	ب) واکن
۱۴	آوا
۱۵	صوت
۱۵	هجا
۱۵	تکواژ (مورفیم)
۱۵	انواع تکواژ
۱۵	الف) تکواژهای آزاد
۱۶	ب) تکواژهای وابسته (وندها)
۱۸	تقسیم‌بندی تکواژهای وابسته از نظر ساخت‌واژه
۱۸	الف) تکواژهای اشتقاقی
۱۹	ب) تکواژهای تصریفی (صرفی)
۲۳	انواع تکواژ
۲۳	الف) تکواژ قاموسی
۲۳	ب) تکواژهای دستوری
۲۴	ج) تکواژ اشتقاقی
۲۴	د) تکواژ تصریفی
۲۵	واژه
۲۵	گروه
۲۵	جمله
۲۵	انواع گویش‌ها
۲۶	معناشناسی

روابط مفهومی و معنایی بین واژگان ۲۷

گفتار دوم: جمله

جمله شماری و جمله شناسی در دستور زبان فارسی ۳۰

الف) جملاتی که فعل آن‌ها بارز و آشکار است ۳۰

۱) اسنادی یا ربطی ۳۰

۲) غیر اسنادی ۳۰

ب) جملاتی که افعال آن‌ها محذوف است ۳۰

ج) مزادها ۳۰

د) جزئیات ۳۰

ه) شبه جمله ۳۱

انواع جمله از لحاظ ساختار ۳۲

الف) جملات بی‌فعل ۳۲

ب) جمله‌های دو جزئی ۳۴

ج) جمله‌های سه جزئی ۳۵

د) جملات چهار جزئی ۳۷

انواع جمله از لحاظ وجه ۴۲

الف) بیانی (خبری) ۴۲

ب) امری ۴۲

ج) شرطی ۴۲

د) پرسشی یا سؤالی ۴۲

ه) عاطفی ۴۲

گفتار سوم: نقش، ترکیب و حالت

نقش‌ها ۴۴

مراحل تعیین نقش ۴۵

نقش یا حالات یا ترکیب ۴۸

الف) نهاد ۴۸

ب) مسند ۴۹

۵۰ ج) نایب فاعل

۵۱ د) متمم

۵۲ هـ) شائبه

www.ketab.ir

- ۱۰۸..... (۳) ضمیر پرسشی
- ۱۰۹..... (۴) ضمیر مبهم
- ۱۰۹..... (۵) ضمیر ملکی
- ۱۰۹..... (۶) ضمیر مشترک
- ۱۰۹..... (۷) ضمیر انعکاسی (مشترک هم شخص)
- ۱۱۰..... (۸) ضمیر تأکیدی
- ۱۱۰..... (۹) ضمائر متقابل
- ۱۱۰..... (۱۰) ضمائر موصولی یا ضمیر پیوندی
- ۱۱۰..... نقش‌های ضمیر
- ۱۱۱..... (د) صفت
- ۱۱۱..... انواع صفت توجه به معنی
- ۱۱۷..... انواع صفات از دیدگاه مقایسه و سنجش
- ۱۱۹..... انواع صفات از لحاظ بدین پسین بودن آنها
- ۱۱۹..... الف) صفت پیشین
- ۱۲۰..... ب) صفات پسین
- ۱۳۲..... ساختمان صفت بیانی
- ۱۳۷..... نقش‌های صفت
- ۱۳۸..... ه) قید
- ۱۳۸..... قید از نظر نوع و ساختمان
- ۱۳۸..... الف) نشانه‌دار
- ۱۳۹..... ب) بی‌نشانه
- ۱۴۶..... و) شبه جمله
- ۱۴۶..... صوت
- ۱۴۷..... ز) فعل
- ۱۴۷..... (۱) شخص و تعداد
- ۱۴۸..... (۲) وجه
- ۱۵۶..... (۳) فعل گذرا (متعدی) و ناگذرا (لازم)
- ۱۵۹..... (۴) فعل معلوم و فعل مجهول

۱۵۹	۴-۱) فعل معلوم
۱۵۹	۴-۲) فعل مجهول
۱۵۹	شیوه‌ی مجهول کردن افعال
۱۶۱	طرز ساخت بن ماضی
۱۶۱	طرز ساخت بن مضارع
۱۶۲	شناسه‌های شماره (۱)
۱۶۲	شناسه‌های شماره (۲) مربوط به ماضی نقلی
۱۶۲	(۵) زمان افعال
۱۷۲	گونه‌های دیگر تقسیم‌بندی فعل
۱۷۲	الف) فعل ربطی در جملات اسنادی ناقص
۱۷۲	ب) فعل‌های غیر شخصی
۱۷۴	ج) «فعل‌های تصویری» با فعل‌های لازم یک شخصه
۱۷۵	د) فعل معین
۱۷۶	انواع فعل از نظر ساختمان
۱۷۶	الف) فعل ساده
۱۷۶	ب) فعل پیشوندی
۱۷۶	ج) فعل مرکب پیشوندی
۱۷۶	د) فعل به صورت گروه فعلی
۱۷۷	ه) فعل مرکب
۱۷۸	چگونگی تشخیص فعل مرکب
۱۷۸	نقش‌های فعل
۱۷۹	تجزیه‌ی فعل
۱۷۹	ح) حروف
۱۷۹	۱) حرف ربط
۱۸۸	۲) حرف نشانه
۱۸۸	۳) حروف اضافه
۲۰۶	معانی حروف اضافه
۲۱۶	ط) وندها

۲۱۷.....	(۱) پیشوندها
۲۲۴.....	(۲) پسوندها
۲۲۴.....	انواع پسوند
۲۷۲.....	ی (نام آوا)

گفتار پنجم: اقسام جمله

۲۷۵.....	اقسام جمله
۲۷۷.....	جملات پایه و پیرو
۲۷۹.....	حرف ربط تأویلی
	گفتار ششم: انواع آرایش جمله‌ایی در زبان فارسی

۲۸۴.....	(الف) صوت
۲۸۴.....	(ب) شبه جمله
۲۸۵.....	(ج) ساختار در شبه جمله ای
۲۸۵.....	(د) جمله‌های بی‌نهاد
۲۸۷.....	(ه) جمله‌ی بی‌فعل
۲۸۷.....	(و) جملاتی که دارای «و» مبالغه می‌باشند و فعل آنها ذکر نشده است
۲۸۷.....	(ز) جملات بی‌فعل که تبدیل به دو جمله می‌شوند
۲۸۸.....	(ح) جمله‌های اسنادی
۲۸۸.....	(ط) جملات ناگذر
۲۸۸.....	(ی) جملات گذرا به مفعول
۲۸۹.....	(یا) جملات گذرا به متمم اجباری
۲۸۹.....	(یب) جملات گذرا به مفعول و متمم اجباری
۲۸۹.....	(یج) جملات واداری گذرا به مفعول و متمم اجباری
۲۹۰.....	(ید) جملات گذرا به مفعول و تمیز (مسند)

گفتار هفتم: معنی چند اصطلاح کهن در دستور زبان فارسی

۲۹۲.....	«های» ملفوظ و غیر ملفوظ
۲۹۲.....	«واو» معدوله
۲۹۲.....	اتباع

تنازع ۲۹۳

حذف و تنازع ۲۹۸

پرش، جهش یا رقص ضمیر ۲۹۹

گفتار هشتم: سرواژه‌ها

سرواژه‌ها در زبان فارسی ۳۰۲

منابع ۳۰۷

www.ketab.ir